

‘İDEAL ÇOCUK’ TAN ‘KÜRESEL TÜKETİCİ’YE: TÜRKİYE’DE ÇOCUK DERGİLERİ VE ÇOCUK İMGESİ

FROM ‘IDEAL CHILD’ TO ‘GLOBAL CONSUMER’: CHILDREN’S MAGAZINES
AND CHILD IMAGE IN TURKEY

Dilara Nergishan KOÇER*

ÖZ: Türkçe yazılı basının tarihi ile yaşıt olan çocuk dergileri sadece çocukluğun tarihi için değil toplumsal tarih açısından da büyük önem taşımaktadır. Modernleşmenin, ulus-inşanın destekçisi ya da çocuk edebiyatının, eğitimin önemli bir parçası olarak bu dergilerin, akademik araştırma konusu olarak aynı derecede önemsendiği ise söylenemez. Bu çalışmanın amacı, ihmal edilmiş bir alan olarak çocuk dergilerinin 150 yıllık tarihini ve bu dergiler üzerinden değişen çocuk imgesini incelemektir. Bu amaçla, çocuk dergilerinin zaman içinde geçirdiği değişim Türkiye’nin tarihsel dönüşüm süreçleri içerisinde ele alınarak, 19. yüzyıldan 21. yüzyıla panoramik bir görünüm ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma, kökleri Osmanlı İmparatorluğu’na uzanan çocuk dergilerini, ülke tarihinde ayırt edici özelliklere sahip dönemler olarak belirlenen ‘erken-tek partili yıllar’, ‘1950 sonrası çok partili yaşam’ ve ‘1980 sonrası’ dönemlerin, politik, ekonomik ve sosyo-kültürel arka planı içinde bütünlüyci bir bakış açısıyla incelemektedir. Çalışmada literatür tarama yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada, dergilerde aktarılan değer ve ideolojiler izlenerek, bunlar üzerinden inşa edilen çocuk imgesinin ideal-yurttaş çocuktan, tüketici çocuğa doğru bir dönüşüm yaşandığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk dergileri, çocuk imgesi, ideal çocuk, dindar çocuk, tüketici çocuk.

ABSTRACT: Children’s magazine that is agemate with the Turkish press is important not only for the history of childhood but also the social history. Even though they play a role in the modernization project, state-building, children’s literature, or education, children’s magazines do not draw attention enough by the academic researchers. The aim of this study is to examine the history of children’s magazines published throuh 150 years, and to reveal changing the image of children via this magazines. Revealing the ideologies and values transferred over children’s magazines gives information regarding what kind of child image wanted to be created/built in this process. For this pupose, this study cronologically evaluates the history of transformation of children’s magazines in time and present a panaromic view from 19.th century to 21th century. The study examine the children’s magazines in the historical process in paralell with political, economic and socio-cultural changes that Turkey underwent. Starting from the Ottoman era, the study evaluate the children’s magazines regarding the determined periods as ‘early-single party periods’, ‘after 1950’s multy party system’ and ‘after 1980’s’ with a complementary point of view. Literature survey is used for the study. The study, following the values and ideologies transferred by the magazines, reveals that the image of child transformed from ideal-citizen child to consumer child.

Keywords: Children’s magazines, child image, ideal child, religious child, consumer child.

* Dr. Öğretim Üyesi – Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü / Sivas - dilarankocer@gmail.com (ORCID ID: 0000-0002-4862-9698)

This article was checked by Turnitin.

Giriş

İlk olarak “gazete” formunda doğan süreli yayınlar zaman içerisinde farklı ideolojik, toplumsal ya da sanatsal alanlara hitap eden spesifik yayınları ortaya çıkarmıştır. Böylece, fikir ya da edebiyat dergilerinin yanı sıra, ilk gazeteden 100 yıl sonra çocuk dergileri de yayın hayatındaki yerini alır.

“Dergi” kelimesi İngilizce “magazine” kelimesinin karşılığı olup, Türkçeleşmiş şekliyle “magazin” olarak da kullanılmaktadır. Çocuk Edebiyatı Ansiklopedisi’nde (URL-1, 1996: 438-439) belirtildiği gibi, “Magazine” kelimesi ise Arapça “Makhazin” kelimesinden türemiştir ve “çeşitli mal/ürünlerin bulunduğu depo/ambar” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla magazin ya da dergi, kurgu, fantezi, şiir, bulmaca, fotoğraf gibi çok çeşitli türlerin bir arada bulunduğu bir seçki olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan çocuk dergileri, çocuklara edebiyat ve sanat dünyasını, bilim ve teknolojiyi tanıtan, okuma alışkanlığı kazandıran yayınlardır.

Çocuk edebiyatının bir parçası olan bu dergiler 18.yüzyılın başlarında, terbiye aracı olarak ortaya çıkmıştır. İlk çocuk dergisi olarak kabul edilen “Leipziger Wochenblatt für Kinder” isimli çocuk dergisi 1722 yılında Leipzig’de yayınlanmaya başlamıştır. Hikâye, fabl, tabiat bilgisi, okuyucu mektupları gibi bir içerikten oluşan bu ilk dergiden sonraki çocuk dergileri de benzer bir yapıya sahiptir. (Şimşek, 2001: 2-3).

Çocuk, Batı’da 16. yüzyılla birlikte önemsenmeye başlarken benzer bir anlayış Osmanlı’da 19. yüzyılda belirir. Yüzyılın son çeyreğinde eğitimin yaygınlaşmasıyla, Avrupa’da olduğu gibi Osmanlı’da da çocuklar “devlet planlamacıları” ile yurttaşlar arasında “kritik bir buluşma noktası” (Fortna, 2011: 39) haline gelmiştir. Osmanlı’da olduğu gibi, Cumhuriyet’in kuruluşu sürecinde de çocuk bir “mesele”, bir “dava” konusu olarak büyük önem taşımıştır. Bu çerçevede, “terbiye” aracı ya da ideoloji taşıyıcısı olarak çocuk dergileri önemli araçlardır.

19. yüzyıldan beri, Osmanlı döneminden Cumhuriyet’e dergiler, modernleşme, aydınlanma, insan ya da devlet “inşa etme” aracı, ideoloji aktarıcısı olarak önem taşımıştır. Özellikle kadın ve çocuk dergileri bu işlevlerin yerine getirilmesinde önemli rol oynamıştır. Bu çalışma, Türkiye’de çocuk dergilerinin tarihini Osmanlı dönemi Arap harfli çocuk dergilerinden başlayarak, ülke tarihindeki siyasal-toplumsal başlıca dönüm noktalarına göre belirlenen dönemler içerisinde ele almaktadır. Bu çerçevede çalışmada, Cumhuriyet’in erken/kuruluş ve tek partili yılları, 2. Dünya savaşı sonrası çok partili yaşam ve en son kırılma/dönüm noktası olarak 1980’li yıllar ve sonrası dönemlerde yayınlanan çocuk dergileri bütüncül bir bakış açısıyla incelenerek, değişen içerik ve işlevleri ile değişen ‘çocuk’ imgesi literatür taraması yöntemiyle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İmparatorluğun Son Yüzyılında Çocuk Dergileri: Ahlak ve Eğitim

Tanzimat dönemi (1839-1876) Osmanlı Devleti'nin devlet ve toplum yapısında modernleşme (Batılılaşma) dönemidir. Tanzimat döneminin temelini atmış olan II. Mahmut, reformlarının sadece askeri alanda kalmayıp tüm topluma yayılması düşüncesindedir ve tebaasına, muhaliflerin tepkisine yol açan reform çabalarını ve dünyada olup bitenleri duyurmak istemektedir (Shaw ve Shaw, 2003: 65). Böylece, bir yandan kurumsal, siyasal, adli değişiklikler olurken, iletişim alanı büyük bir dönüşüm geçirmiştir. İlk Türkçe gazete Takvîm-i Vekâyi (1831) böylece onun döneminde yayınlanmaya başlamış, Osmanlı'da basın gelişmesinin yolunu açmıştır.

Bu gelişmeler ilk çocuk dergilerini de ortaya çıkarmıştır. Çocuk dergileri dergicilik tarihi ile yaşıtısa da bu durum Osmanlı toplumunda çocuğa her zaman önem ve ilgi gösterildiği anlamına gelmez. Ancak modernleşme çabalarının dönüm noktası olan Tanzimat ile çocuk "...milletin ve devletin geleceğinin 'garantis' olarak görülmeye başlamış" ve "sosyo-politik vizyon meselesi" olmuştur (Öztañ, 2011: 6). "Hem kafaları hem yürekleri" eski düzenden kurtarmanın yolu, "yeni toplumun kilit taşı" ise "laik eğitim" düzenidir (Shaw ve Shaw, 2004: 141). Modern eğitim sisteminin kuruluşunun amacı yeni yönetici sınıfını yaratmak, bürokrasinin kalitesini arttırmak, profesyonel meslek sahibi kitleyi yaratmak ve öğrencilerde vatanseverlik duygusu yaratarak devleti güçlendirmektir (Karpata, 2009: 27-28). Hobsbawm'ın belirttiği gibi zorunlu eğitim tüm dünya için milli kimliği ve sadakati yaratıp şekillendirme aracıdır (Aktaran Fortna, 2011: 39). Osmanlı Devleti'nin de yeni eğitim sistemine ihtiyacı vardır çünkü doktor ya da mühendisleri yetiştiren okullara gelen öğrencilerin yeterli altyapıya sahip olmaması, ulemanın tekelindeki ilköğretim okullarından gelen, matematik, bilim gibi alanlarda temel eğitimden yoksun çocuklar olması bu çabaları engellemektedir (Shaw ve Shaw, 2004: 141-142). Dolayısıyla bu durum Osmanlı devleti açısından çocuğu önemli bir mesele haline getirmiştir. Bu yüzden eğitim 12 yaşına kadar bütün çocuklar için "zorunlu" hale gelmiştir (Shaw ve Shaw, 2004: 143). Tanzimat döneminde ortaya çıkan "ideal çocuk" anlayışı, vatanseverlik, ahlak, çalışkanlık gibi özelliklerle şekillenmeye başlamıştır.

Çocuğa olan bu ilgi Batılılaşma eksenindeki modernleşme sürecinde çocuk dergilerinin ortaya çıkışına yol açmıştır. 1869'da aynı adlı gazetenin eki olarak ilk çocuk dergisi *Mümeyyiz* (Yaşar, 2001) yayınlanır. Gazeteler yeni eğitim uygulamaları hakkındaki haberleri halka duyururken *Mümeyyiz* ile başlayan Batı tarzı çocuk dergileri de "ahlaki eğitim ve terbiye aracı" (Gurbetoğlu, 2007; Öztañ, 2011; Şimşek, 2002) olarak işlev görmüştür. Bu dergiler, modernleşen eğitim sisteminin yapısını yansıtırken, Batı kaynaklı bilim, teknoloji, eğitim gibi konulardaki yazılarla yenilikçi düşüncelere yer vermektedir. Örneğın *Mümeyyiz* hükümetin okullarda dayak yasağını (Küçük, 2010: 223) duyurur, kız çocuklarının eğitilmesi düşüncesini "... erkek olsun kadın olsun okumak yazmak

bilmeyen, terbiyeli olmayanlara adam nazarıyla bakılmaz.” (Arslan, 2007: 23) diyerek öne çıkarırken, *Çocuklara Kıraat* dergisi “kocakarı safsataları” yüzünden kız çocuklarının okutulmamasından ve kadın öğretmen azlığından şikâyet eder (Balci, 2014: 30).

Genellikle gazetelerin eki olarak yayınlanan dergilerde, tarih, coğrafya, fen, sağlık, din, hayvanlar ve bitkiler âlemi, güzel sanatlar, dünyadan haberler-icatlar- keşifler gibi konular hakkında bilgi, ahlaki terbiye, görgü kuralları gibi çok çeşitli konularda eklektik bir referanslar karışımı söz konusudur. Bunlar, fabl, şiir, hikâye, roman, anı, tiyatro, gezi gibi çok çeşitli edebi türlerle ve haber şeklinde aktarılmaktadır. Bilmecebulmaca, oyun ve okuyucu mektupları da bu dergilerde önemli yer tutar.

Bu dergilerin en önemlisi *Çocuklara Mahsus Gazete* 1896’dan itibaren aralıksız 12 yıl boyunca yayınlanmıştır (Yaman, 2004). *Çocuklara Rehber* (1897) de üç yıl yayınlanmış, biçim, baskı tekniği ve içerik açısından dönemin Avrupa çocuk dergilerine benzeyen önemli bir dergidir (Balci, 2001). Her ikisi de edebi türlerin zenginliği, konu çeşitliliği ve okul müfredatına paralel içerik ile tam bir eğitici-öğretici araç niteliğine sahiptir.

Bu dergilerinin önemli bir ortak özelliği de dilin sadeleşmesi ve Türkçeleştirme için gösterdikleri çabadır. Örneğin *MümeYYiz* kelimelerin Türkçe karşılığı ve yazım kurallarını öğretir (Kür, 1991: 13). *Çocuk Bağçesi* Mehmed Emin’in (Yurdakul) neredeyse tamamıyla Türkçe yazılarına yer verir (Toprakçı, 2019: 193). Nitekim 20. yüzyıla birlikte yayınlanan dergilerde, Tevfik Fikret, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Aka Gündüz, Yusuf Akçura gibi dönemin ünlü milli edebiyatçıların yazıları gittikçe daha fazla yer almaya başlar.

İkinci Meşrutiyet’in ilanı ile adeta bir süreli yayın “patlaması” yaşanmıştır (Kocabaşoğlu, 2010) ve bu yayınların büyük çoğunluğu dergilerdir. Aslında “19. yüzyıldan itibaren dergiler Türkiye’nin modernleşme projesinin önemli bir kesitini oluşturmuşlardır.” (Güngör ve Tellan, 2010: 231). Bu dönemde çocuk dergi sayısı ve bunlara verilen önem de artmıştır. Tanzimat’la birlikte “ideal çocuk”, siyasal otoriteye itaat, vatanseverlik, ahlaklı olmak, çalışkanlık gibi özelliklerle tanımlanırken, II. Meşrutiyet’le birlikte bunlara “vatandaşlık” kavramı da eklenmiştir (Öztan, 2011: 45). Çocuk artık geleceğin bürokrati, askeri, “geleceğin vatandaşı” olarak önem taşımaya başlamıştır. Bu dönemin ilk dergisi olarak 1909’da yayınlanan *Arkadaş*’ın kadrosunda Servet-i Fünun akımının öncü isimleri yer almıştır. Tevfik Fikret, Cenap Şehabettin gibi edebiyatçıların yazı/şiirleri çocuğa verilen önemin arttığını göstermektedir. Ama sonraki birkaç yıl piyasaya yeni dergi girmemiştir. 1913 yılında yayınlanmaya başlayan *Çocuk Dünyası* ise Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Aka Gündüz, Mehmet Emin (Yurdakul) (Okay, 2006: 514) gibi Türkçü ideologları kadrosunda bir araya getirmiştir. *Çocuk Yurdu*, *Mektebli*, *Çocuk Duygusu*, *Türk Yavrusu* aynı yıl yayınlanmaya başlayan önemli dergilerdendir.

Diğer yandan, Trablusgarp Savaşı ile başlayan ve yıllar süren savaşlar sırasında çocuk dergileri de milliyetçi ve militarist öğelerle dolmuş (Öztan, 2011; Toprakçı, 2019) iktidarda gittikçe güçlenen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin güdümündeki dergiler çocukları savaşa hazırlamada bir araç işlevi görmüştür. II. Meşrutiyet sonrası yükselen milliyetçilik-Türkçülük akımı bu dergilere şiir ve hikâye şeklinde yansımıştır. Bu dergiler artık sadece çocuğa ait konularla sınırlı kalmamakta, İmparatorluk'taki siyasal, sosyal ve hukuki değişiklikleri de aktarmaktadır. Çocuk hakları, kadın hakları, Balkanlardaki savaşlar, liberal ekonomi uygulamaları gibi konular bunlardandır. Milliyetçilik, savaşçılık gibi temalar ise milli aidiyet duygusu yaratmayı amaçlamaktadır.

Bu dergilerin tirajı hakkında sağlıklı veriler yoksa da okuyucusu bellidir. Bu dergiler genel olarak İstanbul ve Selanik merkezli ve orta sınıf ailelerinin çocuklarına hitap eden dergilerdir. Modern eğitim sisteminin yaygınlaşmasını teşvik eden “maarifperver” hükümdar (Karpaz, 2009: 28) Abdülhamit dönemiyle, okul sayısında artış olurken, kağıt ve baskı maliyetlerinin düşmesi ve posta hizmetlerinin hızlanmasıyla yayınların fiyatları da düşmüştür. Nitekim Fortna dönemin fiyatları hakkında şu bilgiyi verir: Altı kişilik bir aile ve hizmetçilerden oluşan bir hanenin günlük ekmek masrafı 5 kuruştur. Yirmi paralık bir çocuk dergisi de bu ailenin günlük ekmek masrafının beşte biri kadardır (Fortna, 2013: 250). Dolayısıyla, dönemin “kentli orta sınıfı” için bu dergilerin fiyatı oldukça makuldür. Diğer yandan yarışmalar ve ödüllü bulmacalar dergilerin satışı arttırmak için başvurulan yöntemlerdendir. Kalem, bisiklete, bilgi soruları ve bilmeceler için hediye dağıtarak, çocukların tek ya da topluca fotoğraflarını yayınlamak okuyucunun katılımı sağlamak, okuyucu ile bağ kurulmakta ve satış arttırılmaktadır. Dolayısıyla, 19.yüzyılın son çeyreğinde yayın piyasasının oluşmaya başladığı, yayıncıların genişleyen pazarda karlılığı arttırmak için yollar aradığı ve piyasa koşullarına uyum sağlamaya çalıştığı görülmektedir.

Erken Cumhuriyet Dönemi: ‘İdeal Yurttaş’ Olarak Çocuk

Yıkılan İmparatorluğun üzerine yeni bir düzen kurulurken artık hedef, bir ulus-devlet inşa etmektir. Bu modernleşme projesi siyasal, ekonomik, hukuk gibi alanları dönüştürürken, yeni bir dil, tarih ve kültür de yaratmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda kurulan Cumhuriyet rejiminin “yurttaş”ı da inşa ederek yeni bir toplum yaratması gerekecektir. Topluma/gelecek nesillere Cumhuriyet'in değerlerini benimsetmek, ulusal kimlik ve bilinç kazandırmak ve onları yurttaşa, ümmetten/tebaadan yurttaşa/ulusa dönüştürmek için en etkili araç eğitimidir.

“İdeal çocuk”, “çocukluğun militarizasyonu” gibi kavramlar, Türkiye’de yeni bir devlet kurulurken icat edilen kavramlar değil, çok daha önce aynı süreçten geçmiş Batı'nın icadıdır. Fransız İhtilali sonrası kurulan cumhuriyetçi rejim politik çocukluğun keşfinde önemli bir aşamadır. 19. yüzyılda ulus-devletin “hâkim siyasal form” olarak belirmesiyle (Öztan,

2011: 27) milliyetçilik yükselmiş, bu süreçte çocuk da, temel eğitimden başlayarak, milliyetçilik ideolojisi çerçevesinde yeniden *inşa edilen* bir özne olmuştur. Eğitimin merkezileşmesi ve yaygınlaşmasıyla, ders kitaplarında vatanseverlik, milli bilinç temaları çoğalmış, tarih ve coğrafya dersleri milliyetçi bir yapı kazanmış, beden eğitimi, marşlar, ritüellerle çocukların milli duygularının güçlenmesi, kolektif kimliğin kurulması ve devletin kendini yeniden üretmesi amaçlanmıştır (İnal, 1999:198; Öztan, 2011:27).

Benzer şekilde, Cumhuriyet'in ilanından sonra, devrimleri, yenilikleri toplumun bilincine yerleştirmek için "İnkılap terbiyesi" (Çakan, 2004: 93) gerekli görülürken, "ideal çocuk" da yeniden tanımlanmıştır. Yeni rejiminin idealindeki çocuk "...vatani için kafası bilgilerle donanmış, yüreği coşku ile çarpan, cumhuriyetçi erdemlere sahip bir vatanseverdir." (Öztan, 2011: 26). Bu doğrultuda, yeni değerler ve erdemler yaratmayı hedefleyen rejim için "okul" yeni toplumun inşasında başat öneme sahiptir. Eğitimde birliğin sağlanması, Harf Devrimi (1928), okuma-yazma seferberliği, eğitim reformunun önemli adımlarıdır. 1930'lu yılların müfredat programlarındaki "yurttaşlık eğitimi" ve "tarih" dersleri (Üstel, 2004; Parlak, 2005) de ulusal kimliğin inşası ve türdeş kültürün yaratılması açısından kilit rol oynamaktadır.

Resmi kanallardan yürütülen eğitimin yanı sıra okul kitaplarında, sinema, gazete gibi kitle iletişim araçları ve tiyatro gibi kültürel etkinlikler "halka yardımcı kuruluşlar" (Parlak, 2005: 118) olarak işaret edilmektedir. 1923'ten sonra çocuk dergileri sayıca artış göstermiş, çocuklara verilmesi amaçlanan "İnkılap terbiyesi" okul eğitiminin yanı sıra bu süreli yayınlarla da desteklenmiştir. Geçiş dönemi olarak adlandırılabilir 1923-1931 yılları arasında 10 çocuk dergisi yayınlanmıştır (Sarıkaya, 2010/URL-2; Başboğa, 2018) Ancak geçiş dönemindeki (1923-1931) bu dergilerin tümü için rejimin destekçisi, Cumhuriyet değerlerinin sözcüsüdür denilemez. Bu dergilerden *Gürbüz Türk Çocuğu*, *Çocuk Dünyası* dergileri yeni devletin norm ve değerlerine paralel bir içeriğe sahipken, *Haftalık Resimli Gazetemiz* (1924) çoğunlukla eğlence içeriklidir. *Yeni Yol* ve *Mektepliler Âlemi* dergileri özel gün ve kutlamalarda özel sayı yayınlarken, *Musavver Çocuk Postası*, yeni rejim hakkında net bir tutum belirleyememiş, olumlu ya da olumsuz bir yazıya yer vermemiş, *Sevimli Mecmua* ise genç Cumhuriyet'in bayram, tören, yıldönümü gibi kutlamalarına tek satır ayırmamıştır (Sarıkaya, 2010/URL-2: 60-61) ama güncel siyasi ve ekonomik konuları işleyerek (Alpay, 2013: 173) geleceğin yurttaşını hazırlamaya çalışmaktadır. Yine de kendilerini fennî, ilmî, terbiyevî dergi olarak tanımlamış olan bu dergilerde genel olarak "iyi ahlaklı yurttaş" yetiştirilmesinin, vatan ve bayrak sevgisinin ön plana çıktığı görülmektedir.

Bu genel çerçeve içinde ısrarla ele alınan iki tema vardır: Beden terbiyesi ve sağlık. 1920'li yıllarda yayınlanan çocuk dergilerinde nüfus "en büyük mesele", "istikbal davası" olarak nitelenmiştir. Savaşlar, salgın

hastalıklar, yüksek bebek ölüm oranı nüfusu önemli bir sorun haline getirdiğinden sağlık ve nüfus temaları da hem okul kitaplarının hem de çocuk dergilerinin temel başlık maddelerindedir. Zinde ve sağlıklı nüfus, ülke için güç ve refah unsurları olarak görülürken aynı zamanda devletin bağımsızlığının kaynağı olarak önemi sıklıkla dile getirilir. Sağlık öğütleri, koruyucu hekimlik, salgın hastalıklar hakkında bilgiler, spor ve izcilikle ilgili metinler sağlıklı, güçlü nesillerin yetişmesi için dergilerde düzenli olarak yer verilen başlıklardandır.

Harf Devrimi (1928) yayıncılıkta çocuk dergileri açısından bir süre duraklamaya yol açar. 1929-1931 yıllarında hiç çocuk dergisi yayınlanmamıştır. Aslında hükümet bu geçiş sürecinde gazete-dergilere mali yardım kararı (Bulut, 2010: 280) almıştır. Bu dönemde yeni harflerle çıkan ilk çocuk dergisi sadece *İlk Çocuk Gazetesi Türkçe Gazete* (1929) (Sarıkaya, 2010/URL-2) olmuştur. Dergi yeni alfabeye geçiş sürecinde çocukların okuma ihtiyacını karşılamıştır. Ardından, 1945-tek partili sistemin sonuna kadar geçen sürede 23 çocuk dergisi yayınlanmıştır (Alpay, 2013: 174).

1930'lu yıllarda Cumhuriyet'in kurumsallaşması tamamlanmıştır. Bu yıllarda çocuk dergileri 1920'li yıllardakinden farklı olarak, rejimin siyasal, ekonomik ve kültürel politikalarına paralel, destekleyici bir yayın politikası izlemeye başlamıştır (Doğdu, 2007; İnan, 2012; Alabaş, 2014; Başboğa, 2018; Dilgen, 2019). Bunda, dergileri çıkaranların Cumhuriyet'in değerlerini içtenlikle benimsemiş olmaları kadar, verilen mali destek ve yapılan yasal düzenlemelerin de rolü vardır: Örneğin, 1931-1938 yıllarında daha "sınırlı bir basın özgürlüğü" vardır. 1935 yılında düzenlenen I. Basın Kongresi'nde alınan kararlar da bu açıdan önemlidir. Bu kararlarla basına, hükümetin işlerinde yardımcılık ve devrimleri yayma misyonu verilmiştir (Erarslan, 2010: 154).

Diğer yandan ticari kaygılar da dergilerin okul müfredatına paralel/destekleyici bir içerik oluşturmasında etkindir. Bu dergiler Bakanlık tarafından okullara tavsiye edilmekte, okul kantinlerinde satılabilmekte, öğretmenler derslerde bu dergileri kullanmaktadır. Bu yüzden, dergilerde işlenen temalar müfredat programına, yurttaşlıkla ilgili konular okullarda kullanılan "Medeni Bilgiler" kitabındaki bilgilere paraleldir. Dolayısıyla bu dergiler, yardımcı ders materyali olarak eğitime katkı yaparken Cumhuriyet'in değerleriyle özdeşleşmeyi sağlamaktadır.

Yeni ulus-devletin tarihi Osmanlı'dan çok daha geriye, Orta Asya'ya kadar uzandığından, bu dergilerde tarihi kahramanlar Orta Asya miti kaynaklıdır. "Mete Han", "Oğuz Han" hikâyeleri yanı sıra, Millî Mücadele dönemi kahramanları, "Kuvâ-yı Milliyeci çocuk" hikâyeleri de anlatılır. Sürekli kullanılan Türk/Türklük ifadeleri aslında hem aidiyet yaratmayı hem de özgüven aşılama amaçlar. Tanıl Bora (1997: 61) bu durumu "özgüven serumu" olarak ifade etmiştir.

Dönemin en önemli dergisi, Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından 1926 yılında yayınlanmaya başlayan *Gürbüz Türk Çocuğu* (Alabaş, 2014) dergisidir. İlk amacı sağlıklı nesil yetiştirmek olan derginin başlıca temaları “namuslu olma”, “çalışkanlık”, “vatan sevgisi”, “Türklük”tür. “Gürbüz çocuk”, “gürbüz millet” yaratmak ve böylece ülkeyi korumak için yetiştirilecektir. Saygı, temizlik, dürüstlük, yardımlaşma, çalışkanlık gibi evrensel değerlere dayalı mesajlar hâkimdir dergiye. “Komşu Bulgar çocuklar”, “dostumuz Ruslar”, Afrikalı, Japon, Hintli çocuklar konulu metinlerle dergi çocukların dünyaya açılmasını sağlar. Dergi 1936’da “Çocuk” adıyla yayınlanmaya devam etmiştir.

Çocuk Sesi (1928-1940) ve *Yavrutürk* (1936-1942) bu dönemin diğer uzun soluklu dergileridir. *Çocuk Sesi*’ni çıkaran M. Faruk Gürtunca ve *Yavrutürk*’ün yayıncısı Tahsin Demiray öğretmenlik kökenli yayıncılardır ve çocuk dergiciliğinde üretkenlikleriyle öne çıkan isimlerdir (Gençel, 1984: 189-193). Kaliteli baskı ve bol fotoğrafla hazırlanan *Yavrutürk* ilk sayısında da belirttiği gibi “Cumhuriyet çocuğu”nu inşa edecektir. *Çocuk Sesi* de zengin içeriği, ahlaki terbiyeci yönü, medenilik ölçütü nasihatleriyle, başarılı ve bilgili “mükemmel” çocuklar yetiştirmeyi amaçlamıştır. Hikâye ve fotoğraf yarışmaları, çocuklar arası “soruşturma”larla çocukların derginin üretimine katkısını sağlamıştır. 1930’larda yayınlanan *Ateş*¹ çizgi ve tefrika roman ile spor ağırlıklı bir dergidir. *Olgun Çocuk* (1935) tümüyle Öztürkçe kullanır ve özellikle bilimsel ve teknolojik gelişmelere yer verir. Hatta “BİZ YAPARIZ Türkkal-Y-2500” adlı, 2500 yılında geçen bir bilimkurgu serüveni bile yayınlamıştır (Doğdu, 2007: 82). Bunların yanı sıra *Afacan* (*Çocuk Sesi* ile birleşmiştir), *Çalışkan Çocuk*, *Çocuk Duygusu*, *Çocuk Gazetesi*, *Çocuk Alemi*, *Asrın Çocuğu*, *Cumhuriyet Çocuğu*, *Şen Çocuk* dönemin önemli dergileri arasındadır ama en fazla üç yıl yayınlanmışlardır. Bu dergilerde yayınlanan “Adı Büyük Ulusun Çocuklarıyız Biz”, “Kutuplarda Bir Türk Kızı”, “Sudan Vahşileri Arasında”, “Bir Türkün Hayatı-Robenson Afrika’da” gibi piyes ve dizi romanlar hem çocukların heyecan, macera ve merak duygusunu tatmin etmekte hem de dünyanın her yerine gidebilen cesur kahramanlarının başarılarıyla ulusal övünç sağlanmaktadır. Çocuklar güncel politika/sorunlardan da haberdar edilmektedir: Ekonomik kriz, belediye seçimleri, Hatay sorunu, hava bombardımanında yapılacaklar, yerli üretimdeki gelişmeler gibi. Ulus kimliğinin inşasında önemli yeri olan ritüeller olarak milli bayramların ve kahramanlıkların, özellikle şiirlerle coşkulu anlatımı dergilerin daimi unsurlarıdır.

Tutumluluk da bu dönem dergilerinin temel başlık maddelerinden biridir. Eski devletin dış borçlarını da yüklenerek kurulmuş olan Cumhuriyet’in erken döneminde ekonomi “kronik bir az gelişmişlik” halindedir, 1929 dünya krizi sanayileşmiş kapitalist ülkeler kadar olmasa da Türkiye’yi “feci” etkilenmiştir (Ahmad, 2006: 116-120). “İktisat Harbi”

¹ Dergilerin tarihleriyle ilgili olarak, kaynaklar arasında farklılıklar görülmektedir. Örneğin, Alpay *Ateş*’in çıkış tarihini 1930, Ungan ve Yiğit (2014) 1936 olarak belirtir.

devam ederken 4 Aralık 1929 tarihinde yerli malı kullanımına dair bir kanun çıkarılmıştır. Dolayısıyla, üretici olmak, yerli malı kullanmak ve tasarruf etmek hem okullar hem de dergiler aracılığıyla çocuklara benimsetilmeye çalışılır. Dergiler çocuklara yerli malı tüketimi alışkanlığı kazandırmak, tutumlu olmayı, tasarruf yapmayı öğretmek için didaktik metinlerin yanı sıra şarkılar, şiirler, “Yerli malı kullanmak bir İnkılap borcudur” gibi retorik sözler yayınlar. Bunun bir yurttaşlık görevi, toplumsal dayanışma ve vatanseverlik göstergesi olduğu anlatılır.

Cumhuriyet rejiminin hedeflediği sağlıklı nesilleri yaratmak için spor, ders kitaplarında olduğu gibi dergilerde de sürekli işlenen konulardandır. Spor haberleri, çeşitleri, çocukları sağlıklı olmaya yönlendirirken, sağlıklı ve gülbüz olmak, “vatanı korumak”, “düşmanı alt etmek” gibi milli bir çerçeveye oturtulur. Bu doğrultuda çocuklara güneş ve temiz hava, spor ve jimnastik, oyun ve izcilik tavsiye edilir. “Oyun” da spor gibi çok önem verilen bir konudur. Her ikisi de çocuğun hem bedenen hem ruhsal gelişimi için vazgeçilmezdir. Yönetimdekiler bu düşünceyle şehirlerde mekân olarak “oyun bahçeleri”ni yaygınlaştırmaya çalışmaktadır. “İsveç jimnastik hareketleri” gibi egzersizler kitap ve dergilerde çizimle anlatılırken, “hastane yapmak adına daha çok stadyum yapmak” gibi retorik söylemler devletin spora bakışını anlatmaktadır. Tenis, kürek, yüzmenin, bedenen gelişim ve sağlık için yararı sıklıkla tekrarlanır. Spor aynı zamanda “neşe” ve “güzellik” kaynağıdır. Güzelliğin en önemli ölçütü sağlıklı, güçlü ve gülbüz beden olarak sunulmuştur. Dergiler “Sıhhat Müsabakası”, “Gülbüz Güzeller Müsabakası”, “Güler Yüzlü Fotoğraf Yarışması” gibi yarışmalar düzenler.

2. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla yayıncılık açısından çok zor bir döneme girilir. Kâğıt sıkıntısı daha 1936 yılında başlamıştır. *Çocuk* dergisi devlet desteğiyle bu ortamda direnebilmiştir. Dergi bu zor günlerde çare olarak, yazılarını daha küçük puntolarla basmak zorunda kaldığını açıklar (Alabaş, 2014: 105). Dergi okurlarına –Avrupa’da olduğu gibi - dergiyi okumak için “büyüteç” kullanmalarını tavsiye eder. *Çocuk Sesi, Yavrutürk* gibi dergilerse 1940’ların ilk yıllarında kâğıt yokluğu yüzünden kapanmıştır.

Tek partili yılların belki de son dergisi olan *Doğan Kardeş* (Gençel, 1984; Arzuk, 2007; Şişman, 2012) ise özel bir yere sahiptir. 23 Nisan 1945’te, Yapı Kredi Bankası’nın sahibi Kazım Taşkent’in bir kazada kaybettiği oğlu anısına, Cumhuriyet’in kurucu kadrosunun önemli isimlerinden Vedat Nedim Tör yönetiminde yayınlanmaya başlayan dergi Türkiye’de çocuk kültürünün önemli bir parçasıdır. Şubelerin dağıtımına katkısıyla neredeyse ülke çapında ulaşılabilir olan dergi Cumhuriyet değerlerine sahip, modern ve özgür bir çocuk modeli yaratmıştır. Düzenlenen resim sergileri, kompozisyon yarışmaları, konser etkinlikleri çocukların becerilerinin ortaya çıkmasını, genç yeteneklerin keşfedilmesini sağlamıştır. İdil Biret, Suna Kan gibi dünyaca ünlü müzisyenler bu çocuklardandır. Yüksek baskı kalitesi, pedagojik yapıda

eğitici içeriğiyle dergi, 33 yılı aralıksız olmak üzere, 1993 yılında kapanana kadar toplamda 38 yıl yayınlanarak birkaç neslin yetişmesinde ve çocuk edebiyatının gelişmesinde rol oynamış, bir “efsane”, bir “fenomen”, bir “okul” haline gelmiştir.

1930 ve 1940’larda dergi fiyatları ise 3 ila 10 kuruş arasındadır. Bu fiyatlar “okuyucular”ın söylediği gibi “ucuzdur, 5, 10 kuruş”tur (Alabaş, 2007: 107). Yetişkinlere yönelik dergilerin fiyatları 1940’lı yıllarda 50 kuruş, 100 kuruş (Arzuk, 2007: 16) ve 1945 yılında bir fabrika işçisinin aylığının 74.30 lira (s. 36) olduğu düşünülürse, çocuk dergilerinin fiyatlarının ucuz olduğu söylenebilir. Farklı para birimindeki abonelik ilanları ve okuyucu mektuplarından anlaşıldığına göre Kars’tan Edirne’ye, Antalya’dan Kıbrıs’a, Mısır’a kadar bu dergilerin dağıtıldığı ve okunduğu anlaşılmaktadır. Dergiden ödül kazananların isimlerinden anlaşıldığına göre Diyarbakır, Kilis hatta Halep’te bile bu dergiler okunmaktadır. Ama ödüllerin, Osmanlı dönemindeki gibi adeta lüks şeyler (bisiklet gibi) olduklarını söylemek artık mümkün değildir. 1940 yılında dergilerin verdiği ödüllerin ancak “bir paket bisküvi”, “bিরer çikolata” hatta “bিরer portakal” (Doğdu, 2007: 108) olması, ülkenin savaşa girmese bile ne kadar zor günler geçirdiğini ama hala bu dergilerin okunduğunu göstermektedir.

1940’lı yılların ortasında Türkiye yeni bir dönüm noktasına yaklaşırken son 30 yılın çocuk dergilerinin ortak bir değerler silsilesinin yaratıcısı ve aktarıcısı olduğu anlaşılmaktadır. Çoğunlukla öğretmenler tarafından hazırlanan ve öncelikle yurttaşlık bilinci ve vatanseverlik duygusu aşılamaı amaçlayan bu dergiler, roman, hikâye, şiir, masal, tiyatro, gezi gibi edebi tür metinlerle, yurt ve insan sevgisi, yaşama sevinci yaratacak, sağlıklı, “tasarruflu” ve üretici olmayı öğretecek, bilimsel bilgiye yönlendirecek mesajlarla yüklüdür. Bu çerçevede, dergilerde temsil edilen, hedeflenen “Cumhuriyet çocuğu”nun değer ve ilkeleri çalışkanlık, yurtseverlik, fedakârlık, otoriteye itaat ve milliyetçilik şeklinde özetlenebilir.

Dolayısıyla, Erken Cumhuriyet döneminde yayınlanan çocuk dergileri pek çok kuşağın yetişmesinde önemli rol oynamıştır (Oğuzkan (2001: 340-341; Yalçın ve Aytaş, 2017: 311). Özellikle *Çocuk Sesi, Afacan, Arkadaş*, 1945’ten sonra da *Doğan Kardeş* ve *Çocuk ve Yuva* dergilerinin Cumhuriyet kuşaklarının üzerinde önemli etkisi olmuştur (Oğuzkan, 2001: 340-341).

Çok Partili Hayat ve Çizgi Kahramanların Yükselişi

2. Dünya Savaşı sonunda demokrasinin faşizm karşısındaki galibiyetiyle Türkiye de otoriter tek parti sistemine son verip, Batı dünyasındaki gelişmelere paralel bir dönüşüm içine girmiştir. “Liberalleştirme siyaseti” ile çok partili sisteme geçilirken, ekonomik alanda da “devletçi kapitalizm”den “rekabetçi kapitalizm”e (Ahmad, 2006: 131) geçiş olur. Sovyet tehdidi karşısında Türkiye Batı’ya, özellikle Amerika Birleşik Devletleri’ne (ABD) yakınlaşmaya başlamıştır.

1950’de iktidara gelen Demokrat Parti (DP)’nin liberal ekonomiyi savunan politikaları genel olarak basın alanında dönüşümün başlangıcı

olmuştur. 1948 yılında *Hürriyet* gazetesinin kurulmasıyla tohumları atılan kitle basını 1950'li yıllarda olgunlaşmaktadır. İktidarla basın arasında iyi ilişkiler kurulurken, liberal politikalar çerçevesinde hükümetin desteğini alan gazetelerin teknolojiye yatırımları artmıştır. Bu dönemde ilk kez basın alanının dışından işadamları gazetecilikle ilgilenmeye başlamıştır (Topuz, 2003: 329) Yine de bu durum daha uzun bir süre, basındaki mülkiyet-sermaye yapısının değişmesine yol açmayacaktır. Ancak "Liberalizmin kurallarının basın sektöründe de geçer akçe" olmasıyla, basında temel amaç "kazanç" olmaya başlamıştır. Aslında, Çok partili sisteme geçilene kadar sadece çocuk dergileri değil genel olarak dergiler eğitici ve aydınlatıcı bir işlevi ön planda tutmuştur (Oktay, 2002: 51-66; Güngör ve Tellan, 2010: 231-238). ABD'nin Avrupa'nın imarı için oluşturduğu Marshall Planı'nın (Yardımları) Türkiye tarafından 1948'de kabul edilmesi ve 1950'lerin liberal ekonomi uygulamaları ise Türkiye'de yayıncılık alanındaki dönüşümün kaynağıdır. Marshall yardımıyla tarımda makineleşme yaşanırken bunun sonucu kırsal işsizlik ve kentlere göç olmuştur (Ahmad, 2006: 94). Ekonomik yardım mal bolluğuna yol açmış ve tüketim teşvik edilmiştir. Bu tarihten itibaren ideolojik yanı ağır basan dergilerin yerini de popüler dergiler almaya başlamış, yayıncılık ve kültürel alanda magazinleşme, popülerleşme hızla artmaya başlamıştır. Bu ortamdan çocuk dergileri de etkilenmiştir. 1923-1950 arasında yayınlanan dergiler dönemin atmosferinden beslenen, eğitici-öğretici bir içerikle, değer aktarıcı bir araç işlevi görmüşken, 1950 yılıyla birlikte dergilerde eğlence ön plana çıkmış, bu ürünler gittikçe, zaman öldürücü bir niteliğe bürünmüştür. Bu yıllarda çizgi roman da yaygınlaşır.

Aslında çizgi roman daha önce başlamıştır. 1920'lerde yayınlanan, Orta Asya steplerinde geçen *Kızıltuğ* çizgi romanı ile Türklük imgesi yaratılmış, 1930'lu yıllardaki bu tür ürünler öz-Türkçe sözcüklerin yayılmasını sağlamaya hizmet etmiştir (Cantek, 2019: 47-50). *Afacan*, *Çocuk Sesi* gibi diğer dergiler de çizgi roman içermekte, *Binbir Roman* (1939) ise zaten tümüyle çizgi romandan oluşmaktadır. Ancak bu çizgi romanlar bile bir ulus-inşa projesi kapsamında, milli birlik oluşturmak için kullanılmıştır. Aslında öykü ve çizimler yabancı kaynaklardan alınmadır ama kahramanlar Türkleştirilmiştir. Meslekleri gazetecilik ya da mühendislik olan bu kahramanlar Avrupa'dan Afrika'ya kadar her yerde maceralar yaşar ve bilimsel başarılar kazanırlar (Gençel, 1984: 189-190). Dolayısıyla bir popüler kültür ürünü olan bu çizgi romanlar da milli övücü pekiştirmeye, milli kimlik ve aidiyet yaratmaya hizmet etmektedir.

Ancak 1950'lerle birlikte şiddet içerikli Batılı çizgi romanlar yayıncılık alanını sarmaya başlamıştır (Gençel, 1984; Alpay, 2012; Cantek, 2019). Nitekim, 1950'li yıllarda yayınlanan 51 dergiden 33'ü, 1960'lı yıllarda 84 derginin 57'si çizgi romandır (Gençel, 1984: 198). Daha önce çocuk dergilerinin içinde, içeriğin küçük bir parçası olan çizgi romanlar artık bağımsız ürün olarak satılmaktadır. Tuncer (1993), çizgi roman sayısının 1939-1949 yıllarında 4, 1950-1959 arası 41, 1960-1969 arasında ise 88 olduğunu tespit etmiştir (s. 95-99). *Pekos Bill*, *Tommiks*, *Oklahoma*, *Koca*

Teks, Bill Kid, Teksas Kovboyları 1950'lerin ilk yıllarında yayınlanan popüler çizgi romanlardır. Macera ve heyecan dolu bu hikayeler yayıncılar açısından çok karlıdır. 1957 yılında kadın dergisi *Yelpaze*'ye verilen *Pekos Bill* reklamında "Maarif Vekaleti'nin Ciddi ve Terbiyeli olarak kabul ettiği en güzel çocuk mecmuası" (Koçer, 2009: 134) denilerek ebeveynlerin içi rahatlatılır.

1950'lerde yayınlanmakta olan çocuk dergilerinin en önemlisi Çocuk Esirgeme Kurumu'nun 1953 yılında yayınladığı *Çocuk ve Yuva'dır*. Ramazan Gökalp Arkin'in yayınları da bu dönemde önemli bir yere sahiptir (Gençel, 1984: 197). İlkokul müfettişi olan Arkin eğitici ünite dergilerinin yanı sıra *Şen Çocuk* (1945), *Karınca* (1952), *Renkli Bilgiler* (1964) gibi "eğlendirici" dergiler de yayınlamıştır. Özellikle *Şen Çocuk*, çok uzun ömürlü olmasa da dünya ve yerli edebiyat örnekleri ve Türk dilinin kullanımında gösterdiği titizlikle ayrı bir yere sahiptir.

Bu dönemde dikkati çeken, farklı bir dergi ise 1951 yılında yayınlanmaya başlayan *Müslüman Çocuk* dergisidir. Dergi, o güne kadar inşa edilmeye çalışılan "Türk çocuğu" imgesine 'Müslüman' sıfatını eklemiştir (Terkan, 2009: 137). Aslında DP'nin liberal politikalarına paralel yürüttüğü popülist yaklaşım dinin ön plana çıkmasına uygun bir zemin hazırlamıştır. 1950 yılında yürürlüğe giren liberal Basın Kanunu bu açıdan önemlidir. Lewis de bu yıllarda kendini "dini konulara ve dini fikirlerin yayılmasına adanmış pek çok dergi" yayınlanmaya başladığını söyler (1991: 416). Bu sosyo-politik ortamdan çocuk dergileri de etkilenmiştir. *Müslüman Çocuk* dergisi ile "Türk çocuğu"nun "Müslüman" boyutu görünürlük kazanmıştır.

1960'larda yayıncılık alanında önemli gelişmeler baş gösterir. Bu tarihlerde ofset baskı sisteminin yaygınlaşmasıyla okuyucu temiz baskılı, kaliteli, ucuz yayınlara ulaşabilmıştır. Bu teknik yenilikleri uygulayabilmek için gazetelerin güçlü mali kaynağa sahip olması gerektiğinden, iş dünyası ve sermaye çevreleriyle bağlantılar gittikçe artmıştır. Yayıncılık alanının büyük yatırım gerektirir hale gelmesiyle de bu altyapılar için günlük gazete dışında da kullanım alanları aranması ekonomik açıdan zorunlu hale gelmiştir (Koloğlu, 2006: 134-135). Dolayısıyla, bu yapı içinde gazeteler, çocuk, müzik, magazin gibi kazanç garantili ve hazırlanması daha kolay yayın alanlarına doğru yayılmışlardır. Bu dönemde, yayınına devam eden *Doğan Kardeş*'in yanı sıra, *Arkadaş* (1962) dergisi öne çıkmaktadır. Türkiye Yeşilay Cemiyeti tarafından çıkarılan *Mavi Kırlangıç* dergisi (Tuştaş, 2019) de önemli bir dergidir. 1969 yılında yayınlanmaya başlayan "öğrenci ve çocuk dergisi", zararlı alışkanlıklardan korunma, sağlık ve spor konularının yanı sıra tarih, kültürel değerler, edebi türler, çizgi roman, fıkra ve bulmaca gibi metinler içermektedir. Dergi 1980'de kapanacaktır.

İleri Yavrutürk (Kıymaz, 2010) dikkat çekici bir başka dergidir. 1976 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları Yayınları tarafından yayınlanmaya başlamıştır. Kendisini "Tamamen Türk emeğiyle" çıkan "ilk

Türk çocuk dergisi” olarak tanımlayan dergi fazla uzun ömürlü olmamış ve 1977 yılında yayınına son verilmiştir. Tek bir cümle içinde iki defa “Türk” kelimesini kullanmış olmasından da anlaşılacağı gibi, dergi “Milliyetçi ve muhafazakâr” (Kıymaz, 2010: 105) bir yayın politikası izlemiştir. Ancak, tüm hikâyeleri 1. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı konulu olan dergi sadece 36 sayı yayınlanabilmiştir. Kabacalı (1983: 610) da *İleri Yavrutürk* ve *Tercüman Çocuk* gibi dergilerin sağ kesimin görüşlerini çocuklara benimsetme amacı taşıdığını söyler. Alpay (2012: 175) ise *Tercüman Çocuk*’un “yabancı çizgi romanlarla tika basa doldurulmuş” olmasını eleştirmiştir.

1972’de yayınlanmaya başlayan *Milliyet Çocuk* ise dönemin en önemli dergisidir (Kabacalı, 1983: 610; Alpay, 2012: 175; Yalçın ve Aytaş, 2017: 321-323). Çağdaş, yazınsal bir çocuk dergisi olan dergi *Doğan Kardeş*’in boşluğunu doldurmuştur. Zamanla resim ve fotoğrafların sayısı artmışsa da 1990’da kapanana kadar önemini korumuştur.

1980 Sonrası: Küresel Dünya ve ‘Tüketici’ Olarak Çocuk

20. yüzyılın son çeyreğinde Türkiye bir yandan küresel ekonomik sisteme eklenmeye çalışırken toplumsal yapı da radikal bir değişim geçirmeye başlamıştır. Bu süreç, dünyada egemen olmaya başlayan neo-liberal politikalara paraleldir ve sosyo-ekonomik ve siyasal bir dönüşüme yol açmıştır. Sürecin başlangıç yılı tam olarak bellidir: 1980. 24 Ocak’ta alınan ekonomik kararlar ile 12 Eylül’de ordunun yönetime el koyması aynı yıla denk gelmiştir. Kaya’nın belirttiği gibi, askeri darbe sonrasında “... toplum-siyaset ve kitle iletişim kurumu ilişkisi yeniden kurulmuştur.”. Böylece, yayıncılık alanında “basın dönemi”nden “medya” dönemine geçilmiş, kitle iletişim araçlarının işlevi çok büyük ölçüde genişlemiş, haber-bilgi verme işlevinin önüne sembolik üretim geçmiş ve kar sağlamak medyanın temel amacı haline gelmiştir (2009: 233- 238).

1980 yılına kadar basının şekillenmesinde siyasi ve sosyal etkenler belirleyici iken, bu tarihten sonra ekonomi ön plana çıkacaktır. Türkiye ekonomisini liberal yapıya oturtan 24 Ocak kararlarıyla basında yapısal dönüşüm de başlamıştır. Örneğin devletin gazete kağıdına verdiği sübvansiyonu kaldırmasıyla, bütün basın yayın dünyası “büyük ve ani” bir para sıkıntısı içine düşmüştür (Koloğlu, 2006: 142). Çünkü, Kuyucu’nun (2012: 22) belirttiği gibi 1980’e kadar basın “... bireysel çaba ve devletten alınan desteklerle kuruluyor ve ayakta kalabiliyordu.”. Oysa 25 Ocak’tan sonra gazete kağıdına yapılan zam %300’e ulaşmıştır (Koloğlu, 2006: 142-148). Bu ortamda artık “kişisel tasarrufla” –örneğin- dergi çıkarmak mümkün değildir. “Ancak arkasına büyük sermayeyi” ve reklam desteğini alanlar hayatta kalabilecektir. Kıbrıs (2014: 737) maliyet artışı ve vergiler yüzünden 1981-1982 yıllarının Türk edebiyatında durgunluğa sebep olduğunu söyler. Büyük sermayeye bağımlılığın getirdiği tekelleşme 1990’ların başında sanat, edebiyat ya da fikir dergisi gibi 60 derginin sonunu getirmiştir (Koloğlu, 2006: 142-148).

Diğer yandan, bu dönemde medya endüstrisindeki multi-medya yapılanmasıyla dergicilik reklam pazarından pay almaya başlamıştır. Özellikle 1990 sonlarında, üst gelir gruplarının tüketim tercihlerine yönelik reklamların dergilerde belirginleşmesiyle bu mecra, tüketime yönelik talep yaratılmasında önemli rol oynamıştır (Ekzen, 2009: 301). Bu yıllar çocuk dergiciliği açısından da bir dönüm noktasıdır. Ticari amaçlı dergilerin yanı sıra kurum dergileri ve bankaların çıkardığı dergilerin sayısı artmıştır.

1980'ler ve 1990'larda milliyetçi-muhafazakâr çocuk dergileri çoğalırken, iki olgu ağırlık kazanmıştır: din ve tüketim. Tüketimin en önemli aracısı reklamlardır ve 1980'lerde çocuk dergilerinde ortaya çıkmaya başlayan reklamlar 2000'lere doğru büyük bir atış göstermiştir (Terkan, 2009: 150-157; Berker, 2018: 206). Ekonomik sistemin ve değerlerin radikal değişimi ile çocuk da, küreselleşen dünyanın bir parçası olarak "geleceğin girişimcisi" (Berker, 2018) ve tüketicisi olarak görülmeye başlamıştır (Tosun, 1991: 42-43; Terkan, 2009: 150-157; Sarıçam, 2016: 146). Diğer yandan bu dönem dergilerde Türklük ve İslamiyet yüceltilirken, şiddet ve yabancılara karşı önyargı çokça yer almıştır (Berker, 2018: 183).

Bu dönemde dinsel içerikli çocuk dergisi sayısında artış olmuştur. *Can Kardeş* (1980), *Türkiye Çocuk* (1981), *Çocuğa Selam* (1985), *Kandil Çocuk* (1986) bu dergilerdendir. Bölümler arası dengenin sağlanamadığı ve özensizlikle eleştirilen bu dergilerden *Can Kardeş*, 1985 yılında Milli Eğitim ve Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından okullara tavsiye edilmiştir (Yalçın ve Aytaş, 2017: 324-331). O yılki 19 Mayıs ve 30 Ağustos milli bayramlarına sayfalarında yer vermeyişine (s. 327) bakılırsa derginin, o güne kadar önemsenmiş olan milli kimlik ve Cumhuriyet değerleri gibi temaları göz ardı ettiği anlaşılmaktadır.

Bu yılların çok önemli bir yayını da *Türkiye* gazetesinin çıkardığı *Türkiye Çocuk* dergisidir. Kapitalist değerlerin ve Türk-İslam sentezinin bir karışımı (Berker, 2018: 152) olan dergi 2000'lerde de yayınlanmaya devam etmiştir. 1990'da yayınlanmaya başlayan *Kırmızı Fare* (Karaca, 2010) de uzun soluklu bir edebiyat ve sanat dergisidir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okullara tavsiye edilmiş olan dergi 2007'de talep azlığı yüzünden kapanmak zorunda kalmıştır.

2000'lerde *Milliyet Çocuk* gibi TRT *Çocuk* da büyük oranda reklam, çizgi roman, ünlü posterleri ve hediyelerden oluşmaktadır artık. Bu dergiler çocuklara, ailelerine Disney ürünlerini aldırılmalarını tavsiye etmektedir (Berker, 2018: 210). 2016 yılında çıkmaya başlayan *Bilge Çocuk* (Sarıçam, 2019) da önemli dergilerdendir. Başlıca, bilim-teknoloji, tarih, din ve çevre temalı bir içeriğe sahip olan dergideki çocuk imgesi, "geleceğin teminatı" "tüketici" "dindar çocuk"tur.

Çizgi roman bu yıllarda da çocuk dergilerindeki ağırlığını korumaya devam etmiştir. 1990'larda Kültür Bakanlığı'nın çizgi romanları yerlileştirme ve millileştirme çalışmaları olmuş, hatta bu ürünler bedava dağıtılmıştır (Cantek, 2019: 21). Ancak Doğan Medya Grubu'nun 1996

yılında uluslararası bir şirket olan Egmont International ile birleşmesiyle Disney, Nickelodeon, Harper Colins gibi küresel ürünler yani popüler kültürün en güçlü isimleri Türkiye piyasalarında hakim olmaya başlamıştır. Dünyanın en ünlü çizgi karakterleri olan Barbie, Şirinler, Looney Tunes, Harry Potter gibi karakterlerin lisansı Doğan-Egmont şirketine aittir (Aydoğan, 2015: 62-63).

Bu tarihten sonra edebi çocuk dergilerinden çok popüler dergiler piyasayı doldurmuştur. İçeriği popüler kültür ikonları ve reklamdaki oluşun, poster, çıkartma ve plastik hediyeler veren dergiler çocuklar tarafından daha fazla tercih edilmektedir. 2000'li yıllarda kitapçılarda en çok görülen dergiler, *Tiger* (2005), *Kids World* (2005), *Minik Tweety ve Arkadaşları* (2011), *Tamirci Bob* (2011), *Thor* (2011), *Monster High* (2012), *Transformers* (2012), *Star Wars* (2013), *Disney Karlar Ülkesi* (2016) gibi küresel kültüre ait dergilerdir.

Dolayısıyla, “Üretim toplumunun ortak yararı, yerini tüketim toplumunun bireysel harcama ve çıkarlarına” bıraktığı 21. yüzyılda “çocuk” da aynı anlayışla şekillenmektedir artık. Bu yeni çocuğun en ayırt edici özelliği “toplumsal değerlerden ziyade bireyci değerlerle toplumsallaşmasıdır” (İnal, 2015: 37). Türkiye’de liberal ekonomi uygulamalarının yarattığı tüketim toplumunda nasıl ki geleneksel yapı değişmeye, geleneksel değerler aşınmaya başladıysa, çocuk dergilerindeki çocuk da “çalışkan”, “fedakâr”, “üretken”, “tutumlu” ve “vatansever” çocuk değildir artık. Daha önce dergilerde örneklenen “duyarlı”, “naif”, “kırılgan” çocuğun yerini bireyci, yarışmacı, tüketici çocuk almaktadır.

Bu yıllarda bankaların çocuk yayınları da artmaya başlamıştır. Aslında bankalar, yasa gereği eğitim-kültüre katkı sağlamaları gerektiğinden, Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren çocuk dergisi yayıncılığında yer almış, ilk yıllarda %4 olan katkı, 1990 sonrasında %35 civarına ulaşmıştır (Yalçın ve Aytas, 2017: 336). Ancak Yalçın ve Aytas (2005: 337) bankaların bu dergilerden kâr amacı gütmemesi sebebiyle, bunların hazırlanışında eğitim bilimi ve çocuk psikolojisinin yeterince dikkate alınmadığını ve denetlenmediklerini söyler.

Devlet kurumları tarafından çıkarılan çocuk dergileriye, doğal olarak kurum kimlikleri ve iktidarların söylemleri doğrultusunda yayın yapmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı yayını *Diyanet Çocuk Dergisi* (1979), Kültür Bakanlığı dergisi *Elma Şekeri* (1992), Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) yayını *Bilim Çocuk* (1998) bu dergilerdendir.

2000’li yıllarda devlet kurumları dışındaki çeşitli kurumlar tarafından yayınlanan çocuk dergileri sayısı da artış göstermiştir. Bunların en başında belediye dergileri gelmektedir. 1989 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin Türkiye tarafından kabulü ile yerel yönetimlerin sosyal hizmet politikaları içerisinde çocuğun yeri/payı artmıştır (Özservet, 2015: 39-40). Böylece 2010’lu yıllarda belediyeler tarafından çocuk dergilerinin yayınlanmaya başladığı görülür. *Milas*

Çocuk (Muğla-2011), *Konya Çocuk* (2012), *Konakça* (İzmir-2013), *Pendik Çocuk* (İstanbul-2018) bu dergilerdendir. Bu yıllarda sivil toplum kuruluşları da çocuk dergisi yayınlamaya başlamıştır. Adıyaman Gökkuşığı Derneği'nin yayınladığı *Gökkuşığı Çocuk* (2011), Mutlu Yaşam Derneği'nin *Mutlu Çocuk* (2015) dergileri bunlardandır.

Çocuk dergilerinin dinsel-siyasal-ideolojik işlevlere sahip olmalarının marjinal örnekleri de vardır. Bu anlamda en çarpıcı örnek, 15 Temmuz 2016'da başarısız bir darbe girişiminde bulunan ve bir terör örgütü olan FETÖ (Fettullahçı Terör Örgütü) tarafından yayınlanmış *Bisiklet*, *Gonca* gibi çocuk dergileridir. Bunlar 15 Temmuz'dan sonra, FETÖ'nün haber ajansı, televizyon, radyo, gazete, dergi, yayınevi gibi çok çeşitli medya organlarıyla birlikte, Kanun Hükmünde Kararname ile kapatılmıştır (URL-3)

Sonuç

Okuma materyali olarak dergiler değer aşılamaı amaçlayan bir stratejiye de hizmet etmektedir. Bu strateji, hem Tanzimat ve II. Meşrutiyet dönemlerinde hem de Erken Cumhuriyet döneminde kullanılmıştır. Hatta hepsinin ortak paydası, "ideal çocuk", "iyi vatandaş/yurttaş" yetiştirmektir.

Tanzimat'la birlikte başlayan modernleşme girişimleri çocuk dergileri tarafından da desteklenmiştir. Osmanlı yönetici aydını gibi çocuk dergileri de çocuğu birey olarak önemsenmeye başlamış, geleceğin "kurtarıcısı/koruyucusu" ve İmparatorluğu ayakta tutacak "vatandaş" olarak görmüştür. Bu dergiler, Batılı örneklerine benzer şekilde terbiyevi ve eğitici-öğretici bir araç olmuş, içerik olarak aynı temaları içermiş ve "ideal çocuk"un yetiştirilmesine hizmet etmiştir.

Erken Cumhuriyet döneminde çocuk bu kez ulus-devletin geleceği olarak, modern-Batılı ve ulusal değerlerine sahip "geleceğin yurttaşı" olarak dergilerde temsil edilmektedir. Bu dönem çocuk dergileri, devlet tarafından mali olarak desteklenerek (1928), resmi makamlarca görevlendirilerek (1935) ve çoğunlukla zaten devrimin destekçisi olan aydınlarca şekillendirilerek, Cumhuriyet'in temel prensiplerinin ve değerlerinin yayılmasında ve aşılmasında en önemli araçlardan biri olmuştur. Medeni, bilgili, sağlıklı ve güçlü, vatansever "yurttaş"lar yetiştirilmesine katkıda bulunan destekçiler olarak dergiler, ulusal kimlik ve değerlerin oluşumunda ve aktarılmasında önemli bir işlev görmüştür. Erken Cumhuriyet döneminde yayınlanan çocuk dergileri pek çok kuşağın yetişmesinde önemli rol oynamıştır.

1950'lerdeyse DP'nin liberal ekonomi uygulamaları kitle basını yaratmış, çocuk süreli yayınlarında özellikle Amerikan çizgi romanları hakim konuma gelmiştir. Ama hem 1950'lerde hem de 1960'lar ve 1970'lerde edebi çocuk dergilerindeki "Türk çocuğu" imgesi yeniden üretilmeye devam etmiştir. En azından "vatansever Türk çocuğu" özelliği korunmaktadır. Diğer yandan, bu dergilerle ilk kez "Müslüman çocuk" imgesi şekillenmeye başlamıştır.

1980'den sonra egemen olan liberal politikalarla, Türkiye küresel ekonomiye eklenirken çocuk da artık küresel kapitalizmin değerleriyle, popüler kültürüyle biçimlenmeye başlamıştır. İnal da, modern toplumda yıllar içinde oluşturulan 'üretici-yurttaş çocuk' modelinin yerini 21. yüzyılda 'tüketici küresel çocuk'a bıraktığını söyler (2015: 43). Bunda değişen toplumsal değerler ve eğitim sistemi kadar çocuk dergilerinin de rolü vardır. 1980'den itibaren çocuk dergilerinde temsil edilen çocuk imgesi değişmeye başlamıştır. Yaklaşık 60 yıl boyunca ulusal değer ve kültür ile şekillendirilen çocuğun, küresel tüketici çocuğa dönüşmesi için görece kısa bir sürenin geçmesi yeterli olmuştur. Diğer yandan, 1950'lerle çocuk dergilerinde görünür hale gelen dini söylem de bu tarihten sonra, dönemin yönetiminin sahiplendiği Türk-İslam sentezi doğrultusunda artmaya başlamıştır.

2000'lerde artık dergiler nerdeyse tamamıyla içerik olarak popüler kültür ikonları ile poster, hediye ve ilandan oluşan bir yapıya bürünmüştür. Süreç içerisinde, çocuk dergilerindeki çocuk imgesi de "vatandaş çocuk"tan "tüketici çocuk"a dönüşmüştür.

Bu çalışma, başlangıçtan günümüze çocuk dergilerinin, çocukların birey olarak şekillendirilmesinde/inşasındaki rolünün ve öneminin altını çizmektedir. Medyanın çeşit olarak daha az ve sınırlı olduğu dönemlerde çocuklar için önemli olan dergilerin 21. yüzyılda da önemini korumaya devam ettiği söylenebilir. Ancak çalışma bu dergiler için daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğunu da ortaya koymaktadır. Özellikle yerel yönetimler tarafından yayınlanan dergiler ile sivil toplum kuruluşları tarafından yayınlanan dergiler üzerine neredeyse hiç çalışma yoktur.

Son olarak, çocuk dergileri ister "Cumhuriyetçi", ister "milliyetçi-muhafazakâr" ya da küresel kapitalizmin temsilcisi olsun değer aşılama işlevi görmeye devam etmektedir. Ancak bundan sonra çocuk dergilerinin, gerçek tanımına uygun yani okuma alışkanlığı kazandıracak, insani değer aşılacak, bir yandan evrensel değerlere ait mesajlar verirken bir yandan da toplumsal birlik ve dayanışmayı sürdürecektir ortak değerleri canlı tutacak mesajlar vermesi yalnızca ticari kaygı gütmeyen dergiler sayesinde mümkün olabilir.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Ahmad, F. (2006). *Modern Türkiye'nin oluşumu*. İstanbul: Kaynak.
- Alabaş, R. (2014). *Cumhuriyet dönemi çocuk dergilerinin eğitim ve tarih anlayışı açısından incelenmesi (1928-1950)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Alpay, M. (2012). Türk çocuk edebiyatı. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*. 8 (9), 167-191.
- Arslan, Y. (2007). *MümeYYiz Dergisi'ndeki dini motiflerin din eğitimi açısından incelenmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Arzuk, D. (2007). *Vanishing memoirs: Doğan Kardeş Children's Periodical between 1945 and 1993*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkekeri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Aydoğan, F. (2015). Tüketici kitleler olarak çocuklar ve çocuk dergileri uygulaması. *Çocuk ve Medya*, (Ed.: Selda Akçalı), 53-68, Ankara: Nobel .
- Balcı, A. (2014). Çocuklara kıraat dergisi. *Bilig*, (68), 25-42.
- Başboğa, S. (2018). *Erken cumhuriyet dönemi çocuk dergilerinde bedeni, ahlaki ve terbiyevi özellikleriyle inşa edilen çocuk*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Berker, D. (2018). *Analysis of critical discourse of child magazine which are produced*. İstanbul: Yeditepe University Institute of Social Sciences Unpublished Ph.D Thesis.
- Bora, T. (1997). Cumhuriyetin ilk döneminde milli kimlik. *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik*, (Ed.: Nuri Bilgin), 53-62, İstanbul: Bağlam.
- Bulut, S. (2010). Türkiye'de popüler basının doğuşu ve Sedat Simavi. *Cumhuriyet Döneminde İletişim, Kurumlar Politikalar*, (Ed.: Nazife Güngör), 275-283,. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Cantek, L. (2019). *Türkiye'de çizgi roman*. İstanbul: İletişim.
- Çakan, I. (2004). *Konuşunuz konuşturunuz - Tek parti döneminde propagandanın etkin silahı: Söz*. İstanbul: Otopsi.
- Dilgen, B. (2019). *Tek parti dönemi çocuk dergilerinde milli kimliğin inşası*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Doğdu, M. (2007). *Tek parti döneminde (1930-1950) ülkemizdeki çocuk dergilerinde yurttaşlık bilinci oluşturulması*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ekzen, N. (2009). Medya ekonomisinin yapılanması ve maddi temelleri (1980-2000). *Türkiye'de Kitle İletişimi Dün-Bugün-Yarın*, (Ed.: Korkmaz Alemdar), 296-322, Ankara: Gazeteciler Cemiyeti.
- Erarslan, H. (2010). İlk basın kongresi (1935). *Cumhuriyet Döneminde İletişim, Kurumlar Politikalar*, (Ed.: Nazife Güngör), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Fortna, B. C. (2011). *Geç Osmanlı ve erken cumhuriyet dönemlerinde okumayı öğrenmek*. (Çev.: Mehmet Beşikçi), İstanbul: Koç Üniversitesi.
- Gençel, Ş. (1984). Çocuk dergileri. *Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler (1849-1984)*, 185-202, İstanbul: Gelişim.
- Gurbetoğlu, A. (2007). II. Meşrutiyet dönemi çocuk dergilerinde ahlak eğitimi ve ahlaki değerler (1908-1918). *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, IV (I), 81-101.
- Güngör, N. - Tellan, T. (2010). Türkiye'de dergiciliğin gelişim sürecine genel bakış. *Cumhuriyet Döneminde İletişim: Kurumlar, Politikalar*, (Ed.: Nazife Güngör), 231-242, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- İnal, K. (1999). Paternalist politikanın idealist Türk çocuğu. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 32 (1), 116-202.
- İnal, K. (2015). Türkiye'de çocukluk: Nereye!. *Çocuk ve Medya*, (Ed.: Selda Akçalı), 13-51, Ankara: Nobel.

- İnan, R. (2012). *Cumhuriyet dönemi çocuk dergi ve gazeteleri (Tahlili fihrist 1923-1940)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Kabacalı, A. (1983). Çocuk edebiyatı. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 607-610. İstanbul: İletişim.
- Karaca, G. (2010). *Edebi çocuk dergisi Kırmızı Fare'deki metinlerin değer aktarımına katkıları (1-26. ve 94-106. sayılar)*. Muğla: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Karpat, K. (2009). *Osmanlı'dan günümüze kimlik ve ideoloji*. İstanbul: Timaş.
- Kaya, R. (2009). Türkiye siyasal yaşamında 1980'ler sonrası gelişmeler ve medya. *Türkiye'de Kitle İletişimi Dün-Bugün-Yarın*, (Ed.: Korkmaz Alemdar), 233-242), Ankara: Gazeteciler Cemiyeti.
- Kıbrıs, İ. (2014). Günümüz çocuk dergileri 1980 sonrası çocuk dergilerine genel bakış. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi* (756), 736-748.
- Kıymaz, M. S. (2010). Milli hafıza açısından kahramanlık hikayeleri: 'İleri Yavrutürk' Dergisi Örneği. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (4), 103-117.
- Kocabaşoğlu, U. (2010). *"Hürriyet"i beklerken İkinci Meşrutiyet basını*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Koçer, D. N. (2009). *DP döneminde kadın: 1950-1960 arası kadın dergilerinde kadın imajı*. Ankara: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Koloğlu, O. (2006). *Osmanlı'dan 21. yüzyıla basın tarihi*. İstanbul: Pozitif.
- Kuyucu, M. (2012). *Türkiye'de medya ekonomisi*. İstanbul: Esen Kitap.
- Küçük, S. (2010). İlk Türkçe çocuk dergileri ve "Çocuklara Mahsus Gazete". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (24), 221-257.
- Lewis, B. (1991). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. (Çeviren: Metin Kıratlı), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Okay, C. (2006). Eski harfli çocuk dergileri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4 (7), 511-518.
- Öztan, G. G. (2011). *Türkiye'de çocukluğun politik inşası*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Parlak, İ. (2005). *Kemalist ideolojide eğitim, erken cumhuriyet dönemi tarih ve yurt bilgisi ders kitapları üzerine bir inceleme*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Sarıçam, S. (2019). *Bilge Çocuk dergisinde çocuk imgesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Shaw, S. J. - Shaw, E. K. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu ve modern Türkiye*. (Çev.: Mehmet Harmanlı), İstanbul: E.
- Şimşek, H. (2002). *Tanzimat ve mutlakiyet dönemi çocuk dergilerinin eğitim açısından incelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Şişman, B. (2012). *Medyanın eğitim işlevi: Doğan Kardeş dergisi (1945-1960)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

- Terkan, N. (2009). *Türkiye'de popüler çocuk dergilerinde egemen söylemin kuruluşu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Toprakçı, E. (2019). *1909-1918 yılları arası eski harfli çocuk dergilerinde savaş teması*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Topuz, H. (2003). *II. Mahmut'tan holdinglere Türk basın tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tosun, Z. N. (1991). *Çocuklara yönelik reklamların etkileri ve bir araştırma*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Tuncer, N. (1993). *Çizgi roman ve çocuk*. İstanbul: Çocuk Vakfı.
- Tuğtaş, Y. E. (2019). *Mavi Kırlangıç Öğrenci ve Çocuk Dergisi'nin çocuk eğitimine katkısı açısından incelenmesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ungan, S. - Yiğit, F. (2014). Geçmişten günümüze Türkiye'de süreli çocuk yayınları. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, (10), 184-198.
- Üstel, F. (2014). *"Makbul Vatandaş"ın peşinde - II. Meşrutiyet'ten bugüne vatandaşlık eğitimi*. İstanbul: İletişim.
- Yalçın, A. - Aytaş, G. (2017). *Çocuk edebiyatı*. Ankara: Akçağ.
- Yaman, H. S. (2004). *Eski harfli dergilerden "Çocuklara Mahsus Gazete" tahlili fihrist-inceleme-metin*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yaşar, Ş. (2001). *İlk çocuk dergilerinden Mümeyiz*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Elektronik Kaynaklar

- URL-1: (1996). International Companion Encyclopedia of Children's Literature. 438-439. New York: Routledge. <https://books.google.com.tr/books?id=7doBUwzbWh4C&pg=PA438&dq=children%27s+magazine&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwjG-7eB87nnAhWLyKYKHTkUAAM4FBD0AQg6MAI#v=onepage&q=children's%20magazine&f=false> (Erişim: 05.02.2020)
- URL-2: Sarıkaya, M. (2010). Türkiye'de Latin alfabesine geçiş sürecinde "Türkçe Gazete". *Atatürk Dergisi*, 237-249. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/26101> (Erişim: 05.02.2020)
- URL-3: (2016, Temmuz 28). "Hürriyet" <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/3-ajans-16-tv-45-gazete-23-radyo-kapatildi-40172869> (Erişim: 10.06.2020)
- URL-4: (tarih yok). Çocuk Dostu Belediyecilik. İller ve Belediyeler Dergisi. http://193.140.143.67/bitstream/handle/11424/4147/Cocuk_Dostu_Belediyecilik.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Erişim: 31.05.2020)